

Uvodnik

Privreda Srbije je u prvoj polovini ove godine ostvarila solidne, ali ne izuzetne, rezultate. Privredni rast iznosi u prvoj polovini ove godine 3,5% po čemu je Srbija deli 6 i 7 mesto u Evropi, dok je u drugom kvartalu ove godine ostvarila rast od 3,8% tako da deli 7 i 8 mesto u Evropi. Rezultati privrede ne ocenjuju se na osnovu podataka za jednu godinu ili kvartal jer su pod velikim uticajem privremenih i slučajnih faktora, zbog čega ne mogu da budu osnova za ocenu privrednog napretka jedne zemlje. Uspeh zemlje u oblasti ekonomije meri se njenim rezultatima u toku jedne ili nekoliko decenija.

Rast privrede u dugom roku zavisi od velikog broja faktora od kojih su neki pod kontrolom Vlade, dok drugi nisu. Od faktora pod kontrolom ili značajnim uticajem vlade za rast privrede u dugom roku važni su: makroekonomska stabilnost, otvorenost privrede, kvalitet institucija, obrazovanost radne snaga, sposobnost da se usvajaju i kreiraju inovacije, visina investicija i domaće štednje, kvalitet infrastrukture i dr. Van kontrole vlade su kretanja na svetskom tržištu kao što su ekonomski napredak zemalja glavnih trgovinskih partnera, kretanje odnosa izvoznih i uvoznih cena, kretanja na tržištu kapitala i dr. Van kontrole ili pod malim uticajem vlade su geografski i demografski faktori, istorijsko nasleđe, sistem vrednosti građana i dr. Predmet ovog teksta je aktuelno stanje determinanti dugoročnog rasta koje se nalaze pod kontrolom vlade.

Srbija je tokom prethodne dve i po decenije ostvarila značajan napredak u uspostavljanju makroekonomske stabilnosti. Inflacija je uglavnom niska i stabilna, kurs dinara je stabilan, fiskalni deficit i javni dug su umereni, a spoljni deficiti održivi. Iako je makroekonomska stabilnost u Srbiji nakon 2000. godine, a naročito u poslednjih 10-tak godina solidna, uvek postoji rizik da se ona naruši. Brojni primeri zemalja u razvoju, ali i razvijenih zemalja dokazuju da postoji rizik da vlade usvoje mere kojima ugrožavaju makroekonomsku stabilnost, a time i privredni napredak. Stoga je važno da se u budućnosti očuva nezavisnost NBS, nastavi sa primenom čvrste monetarne politike, kao i da se Vlada pridržava fiskalnih pravila koja se odnose na visinu fiskalnog deficita i javnog duga.

Otvorenost privrede predstavlja jedan od važnih pokretača rasta privrede u dugom roku, a naročito je važna za male privrede kao što je srpska, jer se na taj način proširuje tržište za domaće proizvođače i investitore, jača konkurencija na domaćem tržištu, obezbeđuje nedostajući kapital i usvaja nova tehnologija. Potpisivanjem većeg broja ugovora o slobodnoj trgovini (EU, CEFTA, Rusija, Turska i dr.) Srbija

je otklonila ili značajno redukovala carinske barijere za spoljnu trgovinu. Međutim, i dalje su prisutne značajne vancarinske barijere kojima se usporava, a time i posklupljuje trgovina sa zemljama sa kojima su potpisani ugovori o slobodnoj trgovini. Stoga je uklanjanje ili ublažavanje ovih barijera važno za unapređenje poslovanja u Srbiji. Srbija je uglavnom liberalizovala kapitalne transakcije, osim špekulativnih, a u narednom periodu treba nastaviti sa takvom politikom.

Prema brojnim istraživanjima kvalitet institucija predstavlja ključnu determinantu privrednog rasta u dugom roku. Kvalitet institucija utiče direktno na privredni rast preko smanjenja rizika i troškova poslovanja i kreiranje podsticaja za produktivne aktivnosti kao što su investicije, inovacije i dr. Dodatna važnost institucija je u tome što one utiču na druge determinante rasta kao što su makroekonomska stabilnost, obrazovanje, izgradnja infrastrukture i dr. Srbija je u oblasti unapređenja institucija tokom poslednjih 25 godina ostvarila skroman napredak, pri čemu kvalitet institucija u poslednjih 10-tak godina opada kako prema apsolutnoj oceni, tako i prema relativnoj pozicije u odnosu na zemlje centralne i istočne Evrope (CIE). Prema istraživanju Svetske banke kvalitet institucija u Srbiji u 2024 godine je zaostajao u proseku za 18,2% u odnosu na 16 zemalja iz CIE. Iako je opšti kvalitet institucija u Srbiji nedovoljan, naročito je loše stanje u oblasti borbe protiv korupcije gde Srbije zaostaje za čak 30% u odnosu na zemlje CIE. Kvalitet institucija u Srbiji je u 2024. godini bio za 7,3% niži nego u 2014. godini pri čemu pogoršanje u suzbijanju korupcije iznosi 15,9%, dok pogoršanje u odgovornosti vlade iznosi čak 17,5%. Nizak kvalitet institucija odvraća ljude od produktivnih aktivnosti, kao što su obrazovanje, štednja, investicije, inovacije i usmerava ih ka aktivnostima koje su neproduktivne sa stanovišta društva, kao što su traženje veza, podmićivanje i dr. Neproduktivno rasipanje resursa negativno utiče na privredni rast jer smanjuje resurse za produktivne aktivnosti. Sa obzirom da Srbija ima nizak kvalitet institucija u odnosu na zemlje na sličnom nivou razvijenosti, njihovo poboljšanje predstavlja neophodan uslov za brz rast privrede u dugom roku. Naravno, to neće biti lak i brz proces jer su korupcija, neformalne veze (partijske, zemljačke i dr.) i labava primena zakona duboko ukorenjene u srpsko društvo, dok je slaba tradicija meritokratske administracije i vladavine prava.

Savremena ekonomska istraživanja kao ključni pokretač rasta privrede identifikuju ljudski kapital, koji uključuje znanje i veštine radne snage, ali i njenu sposobnost da usvaja i kreira nove tehnologije. Visoka obuhvatnost stanovništva

obrazovanjem je neophodna da bi zemlja dostigla srednji nivo razvijenosti, dok je kvalitetno obrazovanje uslov za dostizanje visokog nivoa razvijenosti. Srbija je tokom 20-tog veka otklonila veliko zaostajanje za evropskim zemljama prema obuhvatu stanovništva obrazovanjem, pa se krajem 20-tog veka prema obuhvatu obrazovanjem i prosečnim brojem godina školovanja nalazi na nivou razvijenih zemalja. Nešto veći procenat nepismenih ili lica sa nepotpunom osnovnom školom nalazi se dominantno među starijom populacijom rođenom 40-tih i 50-tih godina prošlog veka, koja nije deo kontigenta radne snage. Kvalitet obrazovanja u osnovnim školama već nekoliko decenija meri se sa standardizovanim PISA testovima koji se primenjuju na preko 90 zemalja. Od početka učešća u programu PISA testova 2006. godine Srbija je bila slabo plasirana u odnosu na zemlje srednje i zapadne Evrope. Pri tome je nepovoljna okolnost da je pozicija Srbije prema testovima sprovedenim 2025. godine dodatno pogoršana kako prema broju ostvarenih poena na testovima tako i prema poziciju u odnosu na druge zemlje. Zaostajanje za zemljama srednje Evrope na testovima sprovedenim 2025. godine ekvivalentno je dodatnom školovanju u trajanju od 1,4 godine (videti detaljnije u Osvrtu). Ovo zaostajanje se ne može objasniti protestima učenika u toj godini, jer je na testovima proveravano znanje i sposobnost rasudjivanja koji su stečeni tokom prethodnih devet godina školovanja. Kvalitet visokog obrazovanja se meri kvalitetom univerziteta u nekoj zemlji, pri čemu se kao pokazatelji kvaliteta koriste naučni rezultati profesora, mogućnost zapošljavanja, sposobnost napredovanja u preduzećima i državnoj upravi nakon završetka školovanja i dr. Prema relevantnim međunarodnim rang listama univerziteta u Srbiji su relativno dobro plasirani, naročito ako se imaju u vidu mala ulaganja u visoko obrazovanje i naučna istraživanja. Beogradski univerzitet je u 2026. godini nalazio između 500 i 600 mesta u svetu, u centralnoj istočnoj Evropi od njega su bolje plasirana samo tri univerziteta. Obrazovanje predstavlja ključni kanal kroz koji se formira ljudski kapital, pa je stoga za dugoročno ekonomski rast Srbije važno da se očuva visoka obuhvatnost stanovništva obrazovanjem i poboljša kvalitet obrazovanja. Potreban uslov za unapredjenje kvaliteta obrazovanja u Srbiji je povećanje sadašnjih ulaganja sa oko 3,3% BDP na nivo proseka zemalja iz Centralne Evrope od oko 5% BDP, ali i niz reformi kao što su unapredjenje selekcije nastavnika, modernizacija udžbenika i načina izvođenja nastave, prilagođavanje sadržaja obrazovanja potrebama tržišta, internacionalizacije visokog obrazovanja, prelaz na delimično finansiranje obrazovnih ustanova prema rezultatima i dr.

U većem delu ljudske istorije naučna otkrića su nastajala kao rezultat entuzijazma nadarenih pojedinaca, dok su tehnološka otkrića velikim delom ostvarivala kroz rad. Rezultat toga bilo je da su naučna i tehnološka otkrića bila retka, a ekonomski napredak čovečanstva je omogućavao rast broja stanovnika i skroman rast standarda. U modernom društvu naučna otkrića su rezultat sistematskih ulaganja u nauku i istraživanje i razvoj novih tehnologija od strane države i privrede. Rezultat toga je veća učestalost naučnih i tehničkih

otkrića i skoro kontinuirani rast broja stanovnika i standarda ljudi tokom poslednja dva veka. Ukupna ulaganja u istraživanja i razvoj u Srbiji su u 2024. godini iznosila 0,94% BDP, dok su u EU ulaganja iznosila 2,2% BDP. Pri tome su naročito niska ulaganja privatnih preduzeća koja iznose samo 0,4% BDP, dok u EU u proseku iznose 1,5% BDP. Sadašnja niska ulaganja privrede u istraživanje i razvoj sugerišu, da većina preduzeća još uvek percipira da unapredjenje tehnologije nije presudno za njihovu poziciju na tržištu. Prema visini ulaganja u nauku i istraživanja i razvoj Srbija se nalazi na samom evropskom dnu, što nije bila prepreka za dostizanje srednjeg nivoa razvijenosti, ali će predstavljati ozbiljnu prepreku za dostizanje visokog nivoa razvijenosti. Za unapredjenje nauke i tehnologije, potrebno je da se značajno povećaju ulaganja države i privrede u ovu oblast, ali i da se stvori privredni ambijent u kome bi pozicija preduzeća zavisila od kvaliteta njegovih proizvoda, cena i dr. a ne od odnosa njegovog vlasnika sa državom. Da bi veća ulaganja države u punoj meri uticala na poboljšanje rezultata naučnih i tehnoloških istraživanja neophodno je da se poboljša selekcija istraživanja od strane države, kao i da se sistematski prate i ocenjuju rezultati istraživanja.

Investicije, kojima se povećava količina i produktivnost fizičkog kapitala, predstavljaju neposrednu determinantu rasta privrede, što znači da su visoke investicije u fizički kapital jedan od uslova za brz privredni rast. Srbija je tokom poslednjih 7-8 godina imala investicije u fizički kapital između 22-23% BDP, što je predstavljao jedan od ključnih pokretača solidnog rasta njene privrede u ovom periodu. Iako su ukupne investicije u Srbiji bile umereno visoke njihova struktura je dugoročno neodrživa – državne i strane investicije su visoke dok su domaće privatne investicije niske. Visoko učešće stranih investicija u BDP je dugoročno teško održivo usled rasta troškova poslovanja u Srbiji. Smanjenje stranih investicija je već započeto u 2025. i nastavljeno u ovoj godini, a može se očekivati u narednim godinama. Smanjenje stranih investicija, ukoliko se ne povećaju domaće investicije dovešće do pada ukupnih investicija, a time i do usporavanja rasta njene privrede. Jedini dugoročno održiv izvor za održanje visokog nivoa ukupnih investicija je povećanje domaćih privatnih investicija. Eventualno povećanje državnih investicija, koje su već sada visoke, impliciralo bi dodatno zaduživanje države što nije fiskalno održivo, a zbog niske efikasnosti ovih investicija njihov doprinos rastu bio bi skroman. Za povećanje domaćih privatnih investicija presudno je poboljšanje kvaliteta institucija, kao što su sigurnost vlasničkih prava i ugovora, jednak tretman preduzeća od strane države, suzbijanje korupcije, unapredjenje efikasnosti rada administracije i dr. Osim boljih institucija za povećanje privatnih investicija važno je da se nastavi sa održavanjem makroekonomske stabilnosti, unapredi kvalitet obrazovanja, kao i da se nastavi izgradnja infrastrukture.